

Тема 8

МАРКСИСТСЬКА ФІЛОСОФІЯ

ПЛАН

1. Основні філософські ідеї К. Маркса і Ф. Енгельса.
2. Марксизм у ХХ ст.
3. Сучасний неомарксизм (для самостійного вивчення).

1. З ім'ям **Карла Маркса** (1818-1883) пов'язано виникнення філософського та соціально-економічного вчення, яке відіграло величезну теоретичну і практичну роль у житті людства. Це вчення – **марксизм**. Основні твори К. Маркса – «Капітал», «До критики політичної економії», «Тези про Фейєрбаха», «Економічно – філософські рукописи 1844 р.».

У створенні та популяризації вчення К. Маркса активну участь брав його друг та соратник **Ф. Енгельс**. Разом вони написали такі відомі праці: «Німецька ідеологія», «Маніфест Комуністичної партії», «Святе сімейство».

Перш ніж надати характеристику філософському вченню Маркса, розгляньте **передумови виникнення марксизму**:

- ідеї мислителів німецької класичної філософії;
- теоретична спадщина представників англійської класичної політичної економії;
- соціально-економічне та політичне життя Європи початку ХІХ ст.

Особливу роль у формуванні філософії марксизму відіграли досягнення у природознавстві (відкриття закону збереження та перетворення енергії, створення клітинної теорії живої речовини, теорія Ч. Дарвіна).

Яке значення мали ці теорії та відкриття для вирішення основних філософських проблем?

За допомогою посібників «Філософія» (за ред. І. Надольного, розділ І, тема 2) та «Історія філософії» А.К. Бичко, І.В. Бичка, В.Г. Табачковського (розділ І, тема 6) розкрийте зміст таких філософських досягнень К. Маркса:

- 1) створення **діалектичного та історичного матеріалізму**;
- 2) суспільна сутність людини (гуманістичне вчення Маркса);
- 3) нова концепція суспільно-історичної практики;
- 4) матеріалістичне розуміння історії;
- 5) обґрунтування матеріалістичної діалектики як універсального методу пізнання;
- 6) категорія «суспільно-економічна формація» як критерій періодизації історичного процесу;
- 7) ідея знищення приватної власності та подолання відчуження;
- 8) комунізм як ідеал суспільного життя;
- 9) атеїзм.

Ф. Енгельс був повноправним співзасновником марксизму. Будучи скромною людиною, він навіть після смерті К. Маркса не займався саморекламою, йому належить фраза: «Маркс – геній, а ми, в кращому випадку, таланти». Йому, крім спільних, належать власні оригінальні роботи.

У роботах «*Анти-Дюрінг*» (1876-1878), «*Діалектика природи*» (1873-1883, з перервами), «*Походження сім'ї, приватної власності і держави*» (1884), «*Л. Фейєрбах і кінець німецької класичної філософії*» (1890) Енгельс розробляє важливі проблеми марксизму як цілісної теорії – діалектику природи, трудову теорію антропосоціогенезу, генезис класів і соціальних інститутів (сім'ї, приватної власності і держави). Енгельсу належить визначення структури марксизму (філософія діалектичного та історичного матеріалізму, політична економія, науковий комунізм), його ідейних джерел (німецька класична філософія, англійська буржуазна політекономія, французький утопічний соціалізм), формулювання основного питання філософії (що первинно – матерія чи свідомість?, чи пізнаваний світ?). В. Ленін писав, що «неможливо зрозуміти марксизм і неможливо в цілому викласти його, не рахуючись із усіма творами Енгельса».

2. Марксизм було створено в Німеччині. Але поступово він виходив за межі однієї країни, поширюється в Європі та Америці. Вплив ідей К. Маркса і Ф. Енгельса був таким великим, що ще за їх життя почався рух з їх «спрощення», «заперечення», «доповнення», «корегування» і т. п. в очах сучасників і представників інших поколінь.

Особливу роль відіграв марксизм в історії Росії і пізніше – СРСР. Видатний російський діяч, революціонер та мислитель **В.І. Ленін** (1870-1924) розвивав у своїх працях основні філософські положення

марксизму. Але головне, що під безпосереднім керівництвом **В.І. Леніна** в Росії була здійснена соціалістична революція як перший етап у побудові комуністичного безкласового суспільства. У такий спосіб розпочалося втілення ідей К. Маркса у соціальну практику.

Про долю марксизму-ленінізму в Україні можна прочитати в підручнику «Історія філософії» (за ред. Кременя В.Г.), с. 409-414.

За часів існування СРСР та країн соціалістичного табору мала місце абсолютизація ідей К. Маркса та В. Леніна, догматичне сприйняття їх творчості. Радикальні зміни економічного і політичного характеру в країнах колишнього СРСР призвели до переоцінки марксистської філософії. Головна увага критиків спрямована на комунізм та засоби його побудови. В той же час у багатьох напрямках зарубіжної некласичної філософії та у творах вітчизняних філософів відчувається вплив гуманістично-екзистенційних ідей К. Маркса.

Що, на вашу думку, залишається цінним у марксистській філософії з позицій сьогодення?

3. Цікавим для вивчення є сучасний **неомарксизм**. Це сукупність оновлених соціально-економічних концепцій XIX-XX ст. в руслі ідейної традиції, яка сходить до К. Маркса та протиставляє себе колишньому, так званому, ортодоксальному марксизму як у версії Ф. Енгельса – К. Каутського – Г. Плеханова, так і у версії В. Леніна – Й. Сталіна. Неомарксизм включає в себе політичні і правові теорії, футурологію, релігієзнавство.

Неомарксизм як «новий марксизм» набуває змісту лише на тлі своєї опозиції «старому марксизму». Неомарксистський бунт проти канона марксизму повністю відповідає принципів позиції самого Маркса, який дуже скептично відносився до спроб канонізації його філософії, перетворення її в наднауку, в універсальну «схему», під яку можна було б «підігнати» і світобудову, й історію, і вільну розумову діяльність.

У Росії в 90-ті роки XIX ст. однією із провідних течій суспільної думки стає **легальний марксизм**: П. Струве, С. Булгаков, М. Бердяєв, С. Франк, М. Туган-Барановський та ін. В Австро-Угорщині виникла школа **австромарксизму** (А. Адлер, О. Бауер та ін.).

Видатний німецький історик і соціолог Макс Вебер (1864-1920) зробив свій внесок у прояснення специфіки метода К. Маркса, в той же час піддавши критиці деякі класичні положення марксизму.

Нова фаза неомарксизма, так званий, **західний марксизм** починається з 1923 р., коли вийшли друком книжки «Історія і класова свідомість» Д. Лукача та «Марксизм і філософія» К. Корша, в яких висунута вимога застосувати марксизм до самого марксизму. Черговим етапом еволюції неомарксизму стало формування Франкфуртської школи, яка склалась навколо Франкфуртського інституту соціальних досліджень.

У 50-60-ті роки ХХ ст. щедро дань віддали Марксу і неомарксизму такі відомі французькі інтелектуали, як Р. Барт, К. Леві-Строс, М. Фуко, Ж. Лакан та ін. Однак зміною парадигм неомарксистське мислення завдячувало, в першу чергу, Л. Альтюссеру та його школі. Представники цієї школи спираються на провідний постулат та головну цінність класичного марксизму – радикальний гуманізм.

Друга половина 70-х років ХХ ст. стала фінальним етапом західного марксизму. Пішли з життя Адорно, Блох, Гольдман, Лукач, Маркузе, Хоркхаймер, дещо пізніше – Альтюссер, різко впала продуктивність учнів Делла Вольпе і Банфі. На рубежі 70-80-х років західний марксизм фактично припинив своє існування як самостійна ідейна течія в романських країнах – Італії, Франції, Іспанії, за невеликим виключенням (книга італійського неомарксиста У. Черроні «Криза марксизму. Теорія перед обличчям «масового суспільства» 1978 р.).

Останньою стадією еволюції неомарксизма є міжнародний **постмарксизм**, який почав розвиватися в 80-90-ті роки у Європі. Для постмарксизму, який вписався в контекст постмодернізму, зовсім неактуальним став вододіл між «західним» і «східним» марксизмом. Постмарксизм, нарешті, діахронічно розімкнув Марксове мислення як у напрямку минулого, так і в напрямку майбутнього: для С. Жіжека першим постмарксистом до Маркса стає Гегель, оскільки «якраз ним було відкрито поле певного роду розривів, залатаних потім марксизмом».

У сучасній Росії при Московському державному університеті ім. М. Ломоносова створена асоціація неомарксистів, яка є філією нової європейської організації. Очолює її професор А.В. Бузгалін. Він видав книги «Ренессанс соціалізму» (2003), «Анти-Поппер. Соціальне визволення і його друзя» (2003), разом з А. Колгановим «Сталин и распад СССР» (2003), «Глобальный капитал» (2007).

«Марксизм – мертвий», – такий політичний діагноз останнім часом ми чуємо досить часто. Але альтернативний діагноз цілком можливий:

у минуле відійшов лише один конкретний різновид марксизму, і в наш час, коли капіталізм і далі переживає тяжкі економічні кризи, а екологічні проблеми становлять дедалі більшу загрозу самому існуванню людства, видається майже безперечним, що й далі залишатиметься значний простір для вислову, обговорення та еволюції різних марксистських ідей.

Додаткова література

1. Маркс К., Енгельс Ф. Німецька ідеологія. Твори. – Т. 3.
2. Енгельс Ф. Людвіг Фейєрбах і кінець німецької класичної філософії // Маркс К., Енгельс Ф. Твори. – Т. 21.
3. Ильенков Э.В. Философия и культура. – М., 1991.